

АЛЛОМА АБУ БАРОКОТ НАСАФИЙНИНГ ҲАЁТИ ВА ИЖОДИ

Баймиров Муслим Сайдуллаевич

*Имом Бухорий номидаги Тошкент ислом институти
“Ақоид ва фикҳий фанлар” кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация. Ушбу мақолада буюк аллома, фақиҳ, усул илми билимдони, мутакаллим ва муфассир Абдуллоҳ ибн Аҳмад ибн Маҳмуд Насафий ҳаёти ва ижоди ўрганишга бағишланган.

Калит сўзлар: Шамсу ал-аймма, Ҳижрий, Меърож

Аннотация. Данная статья посвящена изучению жизни и деятельности великого учёного, правоведа, усула, мутакаллима и комментатора Абдуллы бин Ахмеда бин Махмуда Насафи.

Ключевые слова: Шамсу аль-Аимма, Хиджра, Мирадж.

Abstract. This article is devoted to the study of the life and work of the great scholar, jurist, scholar of Usul, mutakallim and commentator Abdullah bin Ahmed bin Mahmud Nasafi.

Key words: Shamsu al-aimma, Hijri, Miraj

Буюк аллома, фақиҳ, усул илми билимдони, мутакаллим ва муфассир Абдуллоҳ ибн Аҳмад ибн Маҳмуд Насафий.

Кунyasi: “Абу Барокот”. Лақаби: “Ҳофизиддин” бўлиб, У ўзининг “Ромзу ал-Ҳадоик” китобида: “Насафий¹, мана шу лақаби билан инсонлар ичида машҳур бўлган”, деб айтиб ўтади².

Аллома “Ҳофиз ал-милла ва ад-дин”, яъни “дин ва уммат ҳимоячиси” дебган ном билан ҳам машҳур бўлган³.

Ўша даврда икки буюк аллома “Ҳофиз ад-дин” деб аталган.

1-Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Наср Абу ал-Фазл.

2-Имом Абдуллоҳ ибн Аҳмад ибн Маҳмуд Абу Барокот Насафий.

Икки аллома ҳам Шамсу ал-аймма Кардарий ва Муҳаммад ибн Абдуссатторлардан фикҳ илмини ўрганди⁴.

Олимнинг энг машҳур лақаби: Насафий бўлиб, бу ўлка Мавороуннаҳрдаги тоғли ўлка. У Самарқанд ва Жайхун ўртасида жойлашган.

Олимнинг туғулган йили ва вафоти.

¹ НАСАФ, Нахшаб — Қарши воҳасида, Қашқадарёнинг қуйи оқими бўйларида жойлашган ўрта аср шаҳри ва вилояти номи. Насаф шаҳри Қарши ш. дан 8 км шим.ғарбдаги Шуллауктепа шаҳар харобаси ўрнида бўлган. 7—8-а. ларда Насафда от тасвири, G — белгиси ва туркий чехра ҳоким расми туширилган мис тангалар зарб қилинган. 8-а. нинг 2-ярмидан бу тангалар фельс деб аталган. Араблар истилосидан сўнг Насаф вилоятнинг маъмурий маркази бўлган

² Уйийни. Ромзу-ал-ҳадоик. Ж.1. Б.8.

³ . Абду ал-Қодир Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Насруллоҳ ибн Салим ибн Аби ал-Вафоъ ал-Қураший ал-Ҳанафий Мухйиддин Абу Муҳаммад. Қоҳира: Дару ал-Ҳижра. Нашр.2007 й. Ал-жавҳар ал-музийяа фи табакот ал-ҳанафия лил-Қураший. Ж.2. Б. 295. Абу Ҳажар Аскалонийнинг “Дурар ал-камина”, асари. Т.2. б.247.

⁴ Ал-Жавҳар ал-мазия фи табакот ал-ҳанафия лил-Қураший. Ж.4. Б.376.

Тарожим ва Сияр китобларида алломанинг туғилган йили аниқ курсатилмаган. Лекин унинг вафот этган йили ва устозларининг вафот йилига эътибор қаратилса олимнинг туғилган санаси ҳижрий еттинчи асрнинг биринси чорагига тўғри келади.

Насафийнинг вафоти борасида турли хил қарашлар бор.

1- (Ҳижрий 701 й).

2- (Ҳижрий 711 й.).

3- Кўпгина тарихчи ва алломалар қарашига кўра (Ҳижрий 710 й) вафот этган⁵.

Алломанинг тарихи борасида маълумот келтириб ўтган олимларнинг кўплари Насафийнинг “Ийзаж” қишлоғидаги “Жалол” деган ерда дафн этгалигини айтади.

Устозлари.

Имом Насафий бир қанча буюк олимлардан таълим олган. Улар орасида алломанинг ҳаётида олаҳида аҳамиятга эга ва унинг чуқур илм эгаллашида олимнинг учта устозларини алоҳида айтиб ўтиш мумкин.

1-Машриқ ўлкаси фақх илми билимдони, Шамсу ал-аимма, Абу Ваҳда, Муҳаммад ибн Абдусаттор ибн Муҳаммад Амадий, Кардарий⁶, Ҳанафий, Баротуқиний⁷.

1-Баротуқиний: аллома ҳижрий 559 йил, Зилҳижжа ойининг ўн саккизида Баротикда таваллуд топган. Барча илмларни мукамал эгаллаган олим бўлиб, барча ўлкалардан унинг олдига олим кишилар зиёратига келиб туришар эди⁸.

2-Кардарий: Хоразмда Шайх Бурҳониддин ва “ал-Муғрим” китоби соҳиби Носир ибн Абу Макорим Абду Саййид ибн Али Муторризийлардан илм ўрганди. Сўнгра Самарқандда “Ҳидоя” китоби соҳиби Шайхулислом Бурҳониддин Марғиноний ва Иномзода номи билан танилган Шайх Мажиддин Маъҳадлар кўлида фикҳ ва ҳадис илмларини ўрганди. Шу каби Насафий Бухорода Аллома Бадриддин Амр ибн Абдулкарим варсакий, Шайх Шарафиддин Абу Муҳаммад, Уқайлий каби катта устозларга шогирд тушиб фикҳ илмини ўрганди. Аллома шу билан бирга Ҳофизиддин Насафий, Шайх Аҳмад ибн Маҳмуд Собуний, опасининг ўғли Муҳаммад ибн Маҳмуд Кардарий ва Хумайдиддин Зорирлардан фикҳ илмини пухта эгаллади. Кардарийдан таълим олиш учун Бухорога бир қанча олимлар келишди.

Улардан: олимнинг акасининг ўғли Аллома Муҳаммад ибн Маҳмуд Фақиҳий, Сайфиддин Бохарзий, Фарзайя шайхларидан аллома Ҳофизиддин Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Наср, ва Зоҳириддин Муҳаммад ибн Умар Бужабазий⁹.

⁵ “Кашфу аз-зунун”. Ж.2. Б.190.

⁶ Хоразм шаҳрида жойлашган катта бир маҳаллага. Сияру ал-аълам ан-нубулу. Т.16. б.344.

⁷ Камиш тўкиш билан шуғуллунадиган Хоразм аҳлига нисбатан айтилган.

⁸ Ал-Жавҳар ал-музиъа фи табақот ал-ҳанафия. Т.2. б.295.

⁹ Заҳабийн Тариху ал-ислом. Т.14. б.424.

Олим барча илмларни муқамал эгаллаб ўз замониси олимларидан ўзиб кетди. Олимлар томонидан эътирофга эга бўлди. Мана шундай замонасининг эътирофлари: “У Шамсулаимма Сарахсий ва Абу Зайд Даббусийлардан кийинги усул ва фуру илмларини қайта тирилтирди”.

У “Мухтасар Шайх Хисамуддин Ахсикаший”, “ал-Бурд ва ал-Ансор ли Аби Ҳанифа имом фуқоҳо ал-амсор” ва “Таъсис ал-қоваид фи асабату ал-анбия” китобларига шарҳ ёзди¹⁰.

Олим ҳижрий 642 йил Мухаррам ойининг тўққизинчи куни, жуму куни вафот этди ва устоз Абдуллоҳ Сабзамуний қабристонида дафн қилинди¹¹.

Аллома Бадриддин, Муҳаммад ибн Маҳмуд ибн Абдулкарим Кардарий. “Хавоҳирзода” лақаби билан ҳам машҳур бўлган¹². Шайху Аимма Муҳаммад ибн Абдусаттор Кардарийнинг синглисининг ўғли бўлиб тоғасининг хузурида гўзал тарбия топиб улғайди ва ундан фақиҳ илмини ўрганди, етук олим бўлиб етишди. Олим Ҳижрий 652 йил Зилқоъда ойида вафот этди ва тоғасининг ёнига дафн этилди.

4-Нажму ал-уламаи Али ибн Муҳаммад ибн Али Хумайдиддин Зорир Ромиший Бухорий.

Ромиш Бухорадги қишлоқ номи бўлиб, аллома Зорир номи билан машҳур бўлган. У ўз даврининг катта имоми фақиҳ, усулий, муҳаддис, муфассир, мунозарада моҳир, мутакаллим, зеҳн ва ақл заковати ўткир эди. Мавороуннаҳр ўлкаси илмлари борасида энг чўққи даражани эгаллади.

Ромиший Насафийдан ташқари Шамсул Аимма Муҳаммад ибн Абдусаттор Кардарий, Жамолиддин Абдуллоҳ Маҳбубий, “ал-Ҳақоқиқ шарҳу ал-мунзума” соҳиби Абу Маҳомид Муҳаммад ибн Аҳмад Бухорий, Жалолиддин Муҳаммад ибн Аҳмад Соъидий ва Шайх Важиҳиддин Али Нусухий каби бир қанча олимлардан фикр илмини ўрганган.

Али ибн Муҳаммаднинг “Ҳашия ала ал-Ҳидая”, “ал-Фавоид ала усул ал-Баздавий”, “Шарҳу ал-мазумати ан-Насафия”, Шархуннафиъ деб аталган “ал-Манafiъ” ва “Шрху ал-Жоий ал-Кабир” китоблари соҳиби ҳамдир.

Бир ривоятга кўра аллома биринчи бўлиб “ал-Ҳидоя” китобига шарҳ ёзган. Али ибн Муҳаммад Ҳижрий 666 йил Зилқоъда ойининг саккизинчи куни, бозор куни вафот этди.

Аллома Абу Барокат Насафийнинг шогирдлари.

Насафий тарихи ҳақидаги маълумотларни айтиб ўтган китобларни ўрганиш давомида олимнинг бир қанча китоблар соҳиби экани ва ҳаёти

¹⁰ Сияру ал-аълам. Т.16. 6.344. Ан-Нужум аз-заҳиро. Т.6. 6.351.

¹¹ Имом Заҳабий Сияр китобида т.16. 6.344. ва Тарих ал-ислом т.14. 6.424. китобларида аллома ал-Кардарийни Имом Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Яъқуб ал-Харисий ал-Бухорий ёнида дафн этилган деб, келтириб ўтади.

¹² Ал-Жавоҳир ал-Музиъа. Т.2. 6.183-184. Ховаҳирзода: бир табақа олимларга нисбатан айтилиб, бирон-бир олимнинг синглисининг ўғилларига нисбатан айтилади. Бу исм айтилганда асосан икки олим тушунилади. Уларнинг бири олдинроқ бир даврда яшаган бўлса иккинчиси ундан кийинги даврда яшаган. Улар: 1-Қози ибн Собит ал-Бухорийнинг синглисининг ўғли Абу Бакр Муҳаммад ибн ал-Ҳусайн ал-Бухорий. “Ҳидоя” китобида аллома мана шу лақаби орқали бир неччи бор келтириб ўтилган. 2- Шайх Шамсиддин ал-Кадарийнинг синглисининг ўғли Ховаҳирзода Бадриддин ал-Кардарий.

давомида кўп китоблар ўқиганини билиб олишимиз мумкин. Шунга кўра олимнинг бир қанча шогирлари бўлганини ҳам бемалол айтиш мумкин. Лекин Насафийнинг таржимаи ҳоли келтириб ўтилган китобларда унинг фақат тўртта шогирди ҳақида айтиб ўтган ҳолос.

Улардан: 1-Хасамиддин ал-Хусайн ибн Али ибн Хажжаж ас-Сифноқий¹³.

Олим ўткир фаҳм, фақиҳ, граматика ва мунозара илмларида тенгсиз эди. Сағноқий Хофизиддин Кабир Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Наср Бухорийдан фикҳни ўйгани, устози унинг ёшлиги чоғидаёқ фатво айтишга рухсат берди. Худди шундай Фахриддин Муҳаммад ибн Муҳаммад Илёс Маймарғийдан ҳам фикҳ илмини ўрганиди. Сифноқий Ҳидоя китобига шарҳ ёзиб уни “ан-Ниҳая” деб номлади. Китобни шарҳини етти юзинчи йил Робиул аввал ойида тугатди. Олимнинг ўзи ёзган китобилари бўлиб, улар:

1. Ибн ал-Муин Маймун ибн Муҳаммад ан-насафий ал-макхулийнинг “Шрху ат-Тамҳид фи қоваидуттамҳид” китобига шарҳ.
2. “ал-Кафий шарҳу усули ал-Баздавий”;
3. Усул борасидаги “Шарҳу ал-Мунтахаб усул ал-Баздавий”.

Аллома Боғдодга келиб Жамиу ал-Имом Абу Ҳанифа университетига илм таҳсил қилиб сўнгра ҳаж ибодатини адо этиб Дамашк¹⁴ га сафар қилди. Етти юз ўнинчи йил у ерга боргач Ҳалаб шаҳрида Қози Носириддин Муҳаммад ибн Умар ибн Адим билан учрашди ва унга бир қанча китоблардан ижоза берди.

Олимдан фикҳ илмини ўрганган шогирдларидан, “Меърож ад-Дироя шарҳи ал-Ҳидоя” китоби соҳиби Қивомиддин Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Аҳмад ал-Какий ва “ал-Кифоя” китоби соҳиби Саййид Жалолиддин ал-Курланийлардир.

2. “Ибн ас-Саъатий” номи билан танилган Музаффариддин Аҳмад ибн Али ибн Тағлуб¹⁵. Асли Баъалабаккаик¹⁶ бўлиб Бағдодда улғайди. Фақиҳ, усул имми билимдони ва хатиб, ақл заковат ва гўзал нутқ борасида мисол қилиб келтириладиган олим эди. Боғдодда ўсиб улғайди, шу ерда илм билан машғул бўлиб илмда катта ютуқларга эришди ва шаръий илмларда ишончли, хифз эгаси ва усул ва фуру илмларни пухта эгаллаб ўз асрининг имоми даражасига етди.

“ал-Маҳсул” китоби соҳиби Шамсиддин Асфаҳоний Шофъий уни Али ибн Ҳожибдан авлороқ ва ундан донороқ деб айтар эди. Тожиддин Али ибн Сажардан илм ўрганиди. “Ал-Кафавий “ал-Канз” китоби соҳиби Кирманийдан: “Мажмаъ ал-Баҳрайн” китоби соҳиби ибн Саъатий “ал-Канз” китобини, китоб муаллифидан олти юз саксон учинчи йил Кирмон¹⁷даги ал-Қутбия мадрасасида ўқиб тугатди. Олим “Мажмау ал-Баҳрайн” китоби

¹³ Ал-Жавохир ал-музиза. Т.2. б.114/116. Тажу ат-тарожим. Б. 160/161.

¹⁴ Сурия Араб Республикасининг пойтахт шаҳри. Дунёдаги энг қадимий шаҳарлардан бўлиб, милoddан олдинги 9000 йилларда шаҳарга асос солинган. Аҳоли сони 20 миллиондан ошади.

¹⁵ Ал-Жавхар ал-музиза. Т.1. б.208-112. Фавоид ал-мубин. Т.2. б.97.

¹⁶ Ливондаги шаҳар бўлиб, Антиливан тоғи этагида. Шаҳар аҳолиси 18 мингга яқин.

¹⁷ Китоб: Аълам ал-Ахбор. Б.323.

соҳиби бўлиб унда “Мухтасар ал-Қудурий” ва “ал-Манзума” китобларини жамлади ва ундаги масъалаларни тартибга келтириб гузул бир кўринишда мухтасар шаклга келтирди. Олимнинг ўзи “Мажмау ал-Баҳрайн” китобига икки катта мужалладда шарҳ ёзди. Шу каби олимнинг усул борасидаги “ал-Бадиъ” китобида Фахрул Ислом Баздавий ва Амидийнинг “ал-Ихкам” китобларини ўртасини жамлади. Рукниддин Самарқандий ва Носириддин Муҳаммад “Мажмау ал-Баҳрайн” китобини ибн Саъатийга ўқиб берди. Шу каби ибн Саъатий “ад-Дарру ал-Манзуд фи ар-радди ала файласуф ал-яхуд” (Ибн Камуна) борасида китоб ёзди. Олим ҳижрий олти юз тўқсон тўртинчи йил фафот этди ва Боғдоддаги Жунайд Боғдодий ёнига дафн қилинди. Ибн Саъатийнинг Фотима исмли қизи бўлиб отасидан фикҳ илмини чуқур эгаллади ва ундан “Мажмаъ ал-Баҳрайн” китобини ўқиб чиқди ва китобга ажойиб таълиқотлар ҳам ёзар эди. Юқорида айтиб ўтилган шогирдларидан ташқари олимнинг Ибн Саббак номи билан машҳур бўлган Али ибн Санжар исмли шогирди ҳам бўлган.

3-Алоуддин Абду ал-Азиз ибн Аҳмад ибн Муҳаммад ал-Бухорий. Усул ва фикҳда Бухоро имоми. Олимнинг ёзган китоблари: “Кашфу ал-Асрор шарҳу усул ал-Баздавий”, мазҳаб усули борасидаги “ат-Таҳқиқ шарҳу ал-Мунтахаб”. Олим “ал-Ҳидоя” китобига шарҳ ёзган. Алоуддин Абдулазиз ибн Аҳмад ибн Муҳаммад Бухорий ҳижрий етти юз ўттизинчи йил “ал-Ҳидоя” китобини шарҳини тугаллашдан олдин вафот этди¹⁸.

4-Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Аҳмад ал-Хужнадий ал-Какий. Дин устунларидан бўлиб ҳанафий олимларидан бўлиб Қоҳирадаги Марданий университети имоми.

Олимнинг ёзган китоблари: “Меърож ад-дария фи шарҳи ал-Ҳидоя”, “Уюун ал-мазаҳиб”, ва “Жамиу ал-асрор фи шарҳи ал-Манор”. Олим ҳижрий етти юз қирқ тўққизинчи йил вафот этди¹⁹.

¹⁸ Табақот ал-муфассирин. Т.1. б.270. ал-Фаваиду ал-баҳия. Б.94.

¹⁹ Мифтах ас-Саъада. Т.2. б.167. ал-Жавҳар ал-музйа. Т.2. б.340.